बायजा

संपादक
सौदामिनी राव

सहसंपादक
लता भिसे / सरिता आवाड

वार्षिक वर्गणी ९ रुपये
चेकने १० रुपये

अनुक्रमणिका

१. संपादकीय
२. हे दास्य संपलेच पाहिजे २
३. आर्थिक विकास व पुनरुत्पादन ६
४. जननसंस्था ९
५. मासिक पाळीचे चक्र ११
६. गरोदरपणी घ्यायची काळजी १५
७. गरोदरपणातील आहार १८
८. मुलगा की मुलगी कसे ठरते ? २१
९. मूल-बाळ होत नसल्यास २३
१०. स्त्रियांना ह्या शस्त्रक्रियांची माहिती हवी २६
११. बाळंतपणानंतरची काळजी २९
१२. कुटुंब नियोजन पद्धती ३१
१३. भाषा कुटुंब नियोजनाची
बात औषध कंपन्यांची ३५
१४ पुरुष नसबंदी शस्त्रक्रिया ३८
१५. स्त्रियांमधील गुप्तरोग ४०
१६. गर्भपात का, केव्हा व कसा ४३
१७. स्त्रियांमधील कर्करोग ४७

---

० अंकात व्यक्त झालेल्या मतांशी
संपादक सहमत असतील असे नाही.

संपादकीय

पुनरुत्पादन ही स्त्रीची नैसर्गिक जबाबदारी आ[illegible] गृहीत धरून त्यासंबंधातील सर्वच जबाबदारी म्हण[illegible] मूल जन्माला घालणे आणि त्याचे संगोपन कर[illegible] तिच्यावर टाकून समाज मोकळा झाला. स्त्रियाही जाणतेपणे किंवा अजाणतेपणे आणि अनेकवेळा दडपणा[illegible] खाली हे कर्तव्य आपलेच आहे असे समजून मनापासून ते पार पाडण्याचा प्रयत्न आजतागायत करत आल्या अजूनही करत आहेत. त्यासाठी आपला देह त्या झिजवतात तर आपल्या आवडीनिवडी, भावना, आशा आकांक्षा बाजूला ठेवतात. घराचे रूपांतर प्रेम, सेवा सोशिकता, त्याग या चार खांबांवर आधारलेल्या पवित्र मंदिरात करण्याची तिच्याकडून समाज करीत असलेली अपेक्षा पुरी करण्याचा आटोकाट प्रयत्न करतात. अर्थात स्वतःला विसरून जाऊन त्या हे कर्तव्य पार पाडीत असल्यामुळे पुनरुत्पादनासंबंधी फारशी जिज्ञासा त्या दाखवीत नाहीत. शिक्षणाअभावी अशिक्षित, गरीब कष्टकरी स्त्रियांना त्यासंबंधी फारशी माहिती नसतेच परंतु सुशिक्षित स्त्रियांनासुद्धा ती नसते. स्त्रीची शरीर रचना कशी असते ? मग अनेक समजुती–गैरसमजुती निर्माण होतात. मुले झाली नाहीत, मुलगा झाला नाही तर समाज तर स्त्रीला जबाबदार धरतोच, परंतु स्त्री स्वत:सुद्धा स्वत:लाच त्यासाठी जबाबदार धरते सुशिक्षित स्त्रियासुद्धा मुले झाली नाहीत किंवा मुलगा व्हावा म्हणून नवस करताना दिसतात. बुवाबाजीच्या मागे लागतात. मातृत्व म्हणजे नेमके काय ? मातृत्वाच्या जबाबदाऱ्या कोणत्या ? त्यातील स्त्रीच्या स्वत:च्या कोणत्या ? नवऱ्याच्या कोणत्या ? समाजाच्या कोणत्या ? मातृत्वाच्या संदर्भात तिचे हक्क कोणते ? ह्यासंबंधी ती कधी फारसा विचारही करत नाही. साहजिकच कुटुंबात, समाजात ह्या संदर्भात तिच्यावर वेळोवेळी अन्याय झाला. तिचे हक्क डावलण्यात आले तरी ती त्याचा प्रतिकार करत नाही आणि मनात असले तरी एकजुटीअभावी संघटनेअभावी [illegible] फारसा प्रतिकार कधीही करत नाही. म्हणूनच स्त्रीच्या पुनरुत्पादन कार्यासंबंधी [illegible] समाजा[illegible] माहिती करून द्यावी, या [illegible] स्त्रीच्या हक्का[illegible]

संबंधी जाण द्यावी आणि ह्या हक्कांसाठी एकजूट करून लढायला स्त्रियांना उद्युक्त करायचा प्रयत्न करावा या दृष्टीने हा विशेषांक आम्ही प्रकाशित करत आहोत.

तसे पाहिले तर ह्या विशेषकांचे बीज १९७८ सालापासूनच रुजायला लागले होते. त्या सुमारास मुंबईतल्या काही स्त्रीमुक्ती चळवळीतल्या कार्यकर्त्यांच्या वाचनात 'अवर बॉडीज्, अवर सेल्फस्' हे अमेरिकेतील बॉस्टन शहरातील एका स्त्रियांच्या गटाने लिहिलेले पुस्तक आले.

ग्रंथ, नियतकालिके, डॉक्टर व वैद्यकशास्त्राचे विद्यार्थी यांच्याकडून वैद्यकीय माहिती मिळवणे, त्याचे मूल्यमापन करणे, शाळा, चर्च, घरे इत्यादी ठिकाणी जमून त्याबद्दल चर्चा करणे, शेजारी, नोकरचाकर जे जे भेटतील त्यांच्याशी विचारांची, अनुभवांची देवाण-घेवाण करणे या प्रयत्नातून त्यांना मिळालेले ज्ञान व अनुभव याचे रूपांतर 'अवर बॉडीज, अवर सेल्फस्' ह्या पुस्तकात झाले.

आपल्याकडेही अशा तऱ्हेच्या पुस्तकांची गरज आहे, तेव्हा आपण एकत्रित जमून, चर्चा करून असे पुस्तक लिहावे असे मुंबईतील कार्यकर्त्यांनी ठरवले. पुस्तकाचा आराखडा तयार झाला व पुस्तकाची प्रकरणे तयार होतील तशी बायजामध्ये प्रकाशित करायचे ठरले. त्याप्रमाणे मार्च–एप्रिल १९७८ च्या अंकात मासिक पाळीवरचा पहिला लेख प्रसिद्धही झाला. परंतु काही कारणाने ते काम पुढे चालू राहिले.

१९८० मध्ये पुन्हा स्त्रीमुक्ती चळवळीतील काही स्त्री कार्यकर्त्यांनी अशा तऱ्हेचा प्रयत्न सुरू केला. १९८० च्या मे महिन्यात धुळे जिल्ह्यातील प्रकाशा येथे महाराष्ट्रातील लोकविज्ञान चळवळीने एक विज्ञान-जत्रा भरवली होती. ह्या जत्रेत या कार्यकर्त्यांनी 'स्त्री आणि आरोग्य' असा विषय घेऊन स्त्रीची शरीररचना लिंगपरत्वे स्त्रीवर होणारे अन्याय, अत्याचार, स्त्रियांचे हक्क, इत्यादीविषयी चित्रमयपद्धतीने तयार केलेले प्रदर्शन दाखवले. या जत्रेत आदिवासी स्त्रिया मोठ्या संख्येने हजर होत्या. प्रथम त्या संकोचल्या. परंतु लवकरच धिटाईने, जिज्ञासेने, उत्सुकतेने प्रदर्शन पाहू लागल्या, प्रश्न विचारू लागल्या, विचारांची, अनुभवांची देवाण-घेवाण करू लागल्या. प्रकाशा यथील अनुभवाच्या आधारे लोकविज्ञान चळवळीने या प्रदर्शनात बदल करून भित्तीपत्रके तयार केली. १९८१ च्या मार्चच्या पहिल्या आठवड्यात मुंबई, पुणे, कोल्हापूर, औरंगाबाद इ. शहरांत व अनेक खेड्यांत ठिकठिकाणी प्रदर्शनाचा कार्यक्रम आखला आणि स्त्रियांच्या या प्रश्नांवर चर्चा घडवून आणल्या. ह्या प्रदर्शनाचे स्लाईड संच तयार केले व झेरॉक्स प्रती काढून एक चित्रमय पुस्तिकाही तयार केली.

ठिकठिकाणच्या स्त्रियांचा उत्साही प्रतिसाद लक्षात घेता १९७८ मध्ये अर्धवट सोडलेले काम पुढे चालू करावे असं बायजा नियतकालिकाच्या कार्यकर्त्यांना वाटले. त्याचप्रमाणे स्त्री-आरोग्य प्रदर्शन दाखवताना जी माहिती सांगितली जायची ती लिखित स्वरूपातही मिळावी अशी सूचना अनेकांनी केली, म्हणून एका पुस्तिकेच्या स्वरूपात अशी माहिती द्यावी असे लोक-विज्ञान संघटनेने ठरवले होते. त्यामुळे स्त्री व पुनरुत्पादनासंबंधी विषयांवरील सोपे व सुटसुटीत लेख संकलित करून लोकविज्ञान संघटनेच्या कार्यकर्त्यांच्या सहकार्याने हा खास अंक काढण्याचे बायजाने योजले. ह्या अंकासाठी काही डॉक्टर्स पाहुणे–लेखक म्हणून लाभले आहेत. सर्वसामान्य वाचक डोळ्यासमोर ठेवून ह्या डॉक्टर्सनी लेख लिहून दिले याबाबत त्यांचे मनःपूर्वक आभारी आहोत. अखेर लेखकांना साथ करतच स्त्रीमुक्तीची आणि सर्वांगीण सामाजिक परिवर्तनाच्या लढ्याची वाटचाल आपल्या सर्वांना करावयाची आहे. बायजाचे वाचक–लेखक–हितचिंतकही आमच्या कार्यात आम्हाला सर्वतोपरी साथ देतील अशी आशा आहे. ह्या अंकाबद्दल आपल्या प्रतिक्रिया व सूचना अवश्य कळवाव्यात.

१९८१ चे वर्ष ह्या अंकाबरोबर संपत आहे. तेव्हा नव्या वर्षासाठी आमच्या सर्व साथीदारांना शुभेच्छा.

– संपादक